

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology
ISSN: 2147-8171
Cilt / Volume: 7 • Sayı / Issue: 13 • Sayfa / Pages: 119-158

Kitab-1 Mukaddes Şirketlerinin Faaliyetlerine Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Kronolojik Bir Bakış

*A Chronological Look on the Activities of the Bible Societies from the Ottoman Empire to the
Present Day*

Buğra POYRAZ

Doktora Öğrencisi, Paris 8 Üniversitesi, Fransız Jeopolitik Enstitüsü
PhD., The University of Paris VIII, French Institute of Geopolitics, Saint-Denis, France.
bugrapoyraz@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4910-7330

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 1 Nisan / April 2020
Kabul Tarihi / Accepted : 17 Temmuz / July 2020
Yayın Tarihi / Published : 15 Eylül / September 2020

Atıf Bilgisi / Cite as: Poyraz, Buğra. "Kitab-1 Mukaddes Şirketlerinin Faaliyetlerine Osmanlı
İmparatorluğu'ndan Günümüze Kronolojik Bir Bakış", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dergisi* 7/13 (Eylül 2020), 119-158. <http://doi.org/10.5281/zenodo.4021442>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği yazar tarafından beyan olunur / It is declared by the author that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Copyright © Published by

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Eskişehir Osmangazi University, Faculty of
Theology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esoguifd>

Kitab-1 Mukaddes Şirketlerinin Faaliyetlerine Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Kronolojik Bir Bakış

Öz ▶ Osmanlı İmparatorluğu'nda kullanılan neredeyse tüm dil ve alfabelerde, başta Kitab-1 Mukaddes olmak üzere Hristiyanlara yönelik birçok matbu eserin yayıncısı olan Kitab-1 Mukaddes Şirketi 200 yıllık mevcudiyetiyle bu topraklardaki dini yayıncılığın önemli bir aktörüdür. Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm mezheplerden ve dil gruplarından Hristiyanlarına hizmet veren Kitab-1 Mukaddes Şirketi (KMŞ), bu toprakların en eski yayıncılık kuruluşlarından biridir. Bu çalışma, Kitab-1 Mukaddes Şirketi'nin öncel kurumları olan İngiliz ve Ecnebi Kitab-1 Mukaddes Şirketi (İEKMŞ) ile American Bible Society (AKMŞ) Türkiye Cumhuriyeti'nin bugünkü coğrafi sınırları içerisinde kalan topraklardaki faaliyetlerine kronolojik bakış sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Osmanlı, Kitab-1 Mukaddes, Türkiye'de Hristiyanlık, Yayıncılık tarihi, Dini yayıncılık, Dini özgürlükler, Azınlıklar.

A Chronological Look on the Activities of the Bible Societies from the Ottoman Empire to the Present Day

Abstract ▶ The Bible Society in Turkey which is the publisher of many books for Christians, especially of the Bible in almost all languages and alphabets used in the Ottoman Empire, is an important actor of religious publishing in these lands with its 200 years of existence. Serving the Christians from all denominations and language groups of the Ottoman Empire and the Republic of Turkey; the Bible Society is one of the oldest publishers of these lands. This study aims to offer a chronological view for the earliest activities of the predecessor organizations of the Bible Society in Turkey, the British and Foreign Bible Society (BFBS) and the American Bible Society (ABS), which were carried out within the current geographical borders of the Republic of Turkey.

Keywords: Islamic History, Ottoman, The Bible, Christianity in Turkey, History of publishing, Religious publishing, Religious freedom, Minorities.

Özet

Bu araştırma, iki ayrı ülke menşei Kitab-1 Mukaddes Şirketlerinin (İngiliz ve Ecnebi Kitab-1 Mukaddes Şirketi- İEKMŞ ile Amerikan Kitab-1 Mukaddes Şirketi-AKMŞ) 19. yüzyılın başından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda gösterdikleri faaliyetlerin kronolojik bir çerçevesini betimlemeyi amaçlamaktadır.

Tarihi kayıtlara göre, İEKMŞ yetkilileri ilk kez 1818 yılında İzmir'e gelmişler ve buradaki Rumca konuşan Hristiyanlara, AKMŞ şirketi yetkilileri ise 1820 yılında İstanbul'a gelerek Ermenice konuşan Hristiyanlara hizmet etmeye başlamışlardır. Bu cemaatlerin patrikleri ile her zaman iyi ilişkiler kuran Kitab-ı Mukaddes Şirketleri, kiliselerde kullanılan dil ile günlük hayatta kullanılan dilin arasındaki farkları görmüş, bu cemaatlere günlük kullandıkları dillerde Kutsal Kitap tercümeleri temin etmiş ve Rum ve Ermeni patriklerinin onayı ile bu tercümeleri güncelleyerek devamlı olarak basmıştır. Aynı zamanda, eğitim hizmetinin dini cemaatler tarafından verildiği yıllarda yalnızca kendi alfabelerini okuyup yazmayı öğrenme imkânı olan, ancak en iyi konuştukları dil Türkçe olan Anadolu Hristiyanları için, Ermenice harfli Türkçe ve Yunanca harfli Türkçe birçok Kitab-ı Mukaddes versiyonları basılmıştır.

İEKMŞ ile AKMŞ Doğu'daki faaliyetlerine başladığında Osmanlı yönetimi altındaki Mısır, Lübnan, Orta Doğu'daki birçok ülke ile Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Balkanlardaki ofisler bu iki şirketin İstanbul'daki merkezi tarafından yönetilmekteydi. Bu yüzden hem bu topraklardaki konuşulan dillere yapılan Kitab-ı Mukaddes tercümeleri hem de bu tercümelerin dağıtım ve satış işi İstanbul'daki müdürler tarafından idare edilmekteydi. Bu dillerin en önemlileri Yunanca, Arnavutça, Arapça, Aramicenin Batı ve Doğu şiveleri (Süryanice ve Keldanice), Türkçe, Kürtçe, Yahudi-İspanyolcası, Ermenice ve bu tercümelerin farklı alfabelerdeki versiyonları idi.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Hristiyanların Kutsal Kitapları zaman zaman belli bölgelerde yasaklanmış, ancak üst otoriteler tarafından bu yasak kısa zamanda mutlaka kaldırılmış ve imparatorluk sınırlarında yaşayan birçok dil grubu ihtiyaç duyduğu Kutsal Kitaplara erişmiştir. Cumhuriyet yıllarında ise Kitab-ı Mukaddes'in basılması, bulundurulması ya da yurda sokulması Cumhurbaşkanlığı ve Bakanlar Kurulu kararıyla defalarca yasaklanmış, Cumhuriyet döneminde Osmanlı İmparatorluğu döneminden çok daha zor bir süreç içerisine girilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti topraklarındaki Hristiyanların en tabii ve temel ruhsal ihtiyaçlarından biri olan Kitab-ı Mukaddes'i zorluklara rağmen Hristiyanlara ulaştırmaya çalışan KMŞ, görevini sürdürmüştür. Kitab-ı Mukaddes'in basımı ve satışı üzerindeki kısıtlamalar 2000'li yıllarda kademeli olarak sona ermiştir. Beyoğlu Tünel Meydanı'ndaki satış noktası ve dijital

platformlar üzerinden ürünlerini okuyuculara sorunsuz olarak ulaştırabilmekte olan KMŞ, Türkiye'deki birçok kitap fuarına katılmaktadır.

Çalışmada Kitab-ı Mukaddes Şirketlerinin kuruluşu ve Osmanlı İmparatorluğu topraklarına gelişleri, İEKMSŞ'İN Rum Ortodoks Cemaati içindeki ilk faaliyetleri, İzmir'deki Sefarad Yahudileri arasındaki ilk faaliyetler, İstanbul'daki Sefarad Yahudileri arasındaki ilk faaliyetler, AKMSŞ'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk faaliyetleri, AKMSŞ'nin Ermeni Cemaatine yönelik ilk faaliyetleri, Kitab-ı Mukaddes Şirketlerinin İstanbul'daki ofis ve mağazaları, imparatorluktan cumhuriyete geçiş sırasında İEKMSŞ ve AKMSŞ'nin faaliyetleri, iki kuruluşun 1937'de uygulamada birleşmeleri gibi konulara değinilmektedir.

İki şirket, farklı dillerde ve bölgelerde Hristiyanların kutsal metinlerini neşretmiş ve 200 yıldır bu topraklardaki dini yayıncılık özgürlüğünün sembolü olmuşlardır. Kitab-ı Mukaddes Şirketleri daha önce birçok araştırmaya konu olmuş ancak hiçbir çalışma iki şirketin faaliyetlerini paralel olarak ele almamıştır ve kronolojik olarak bugüne kadar gelen bir çalışma bulunamamıştır. Çalışmada Kitab-ı Mukaddes Şirketlerinin İstanbul'da muhafaza edilen ve basılmamış olan yazışma arşivlerinden yararlanılmış olması da önemini artırmaktadır.

Çalışmada T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri, Kitab-ı Mukaddes Şirketlerinin İstanbul'da muhafaza edilen ve basılmamış olan yazışma arşivleri, matbu kitap ve makaleler ile dünyadaki Kitabı Mukaddes Şirketlerinin *The Bible in the World*, *The Bible Society Monthly Reporter* ve *The Bible Society Reporter* gibi eski bültenlerine başvurulmuştur. Ekler kısmında verilen görsellerin büyük kısmı bu bültenlerden alınmıştır.

Bu betimsel çalışma Kitab-ı Mukaddes Şirketi'nin Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti topraklarındaki faaliyet ve yapılanmasına ilişkin genel bir tablo çizmiştir. Ortaya konulan arşiv belgeleri ve araştırmalar, bu topraklarda yaşayan birçok dil ve kilise grubuna ait Hristiyanların Kitab-ı Mukaddes'e erişebildiğini ve bunda KMŞ'nin büyük bir katkısı olduğunu göstermiştir. Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Osmanlı İmparatorluğu altında kurulup bugün hala Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına göre faaliyetlerini sürdürerek bu toprakların en eski yayıncılarından. 200 yıllık tarihiyle dini yayıncılığın

önemli bir aktörü ve dini özgürlüklerin önemli bir simgesi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Osmanlı, Kitabı-ı Mukaddes, Türkiye'de Hristiyanlık, Yayıncılık tarihi, Dini yayıncılık, Dini özgürlükler, Azınlıklar.

Extended Abstract

This research aims to describe a chronological framework of the activities of two Bible Societies (The British and Foreign Bible Society – BFBS and the American Bible Society – ABS) in the Ottoman Empire since the beginning of the 19th century.

According to historical records, BFBS officials first came to Izmir in 1818 and started to serve Greek-speaking Christians, while ABS officials came to Istanbul in 1820 to serve Armenian-speaking Christians. The Bible Societies, which have always established good relations with the patriarchs of these communities, discovered the differences between the language used in churches and the language used in daily life and thus sought to provide these communities with biblical translations in their daily languages . With the approval of the Greek and Armenian patriarchs, they consistently printed those translations by updating them. At the same time, for Anatolian Christians who had the opportunity to learn only their own alphabets during the years that the education services were provided by the religious communities, but were better at explaining themselves in Turkish, the Bible Societies printed the versions of the Bible in Turkish with both Armenian and Greek scripts .

When BFBS and ABS started their operations in the East, the offices in Egypt, Lebanon, many other countries in the Middle East, Greece, Albania, Macedonia and the Balkans were all managed by the headquarters of the two Societies in Istanbul. Therefore, both the Bible translations into the languages spoken in these lands and the distribution and sales of those translations were handled by the managers residing in Istanbul. The most important of these languages were Greek, Albanian, Arabic, Western and Eastern dialects of Aramean (Syriac and Chaldean), Turkish, Kurdish, Judeo-Spanish, Armenian and other versions of these languages in various scripts.

*A Chronological Look on the Activities of the Bible Societies
from the Ottoman Empire to the Present Day*

During the rule of the Ottoman Empire, the Christian Scriptures were banned from time to time in various regions, but these bans were quickly retracted by higher authorities and many language groups living within the borders of the Empire received the Bible they could understand. In the Republican years, the publication, possession, and introduction of the Bible into Turkish territory was repeatedly banned by the decision of the President of the Republic and the Council of Ministers. Despite these difficulties, the Bible Society in Turkey continued to provide Bibles, the most natural and basic spiritual need of Christians living in the republic. Restrictions on the publishing and sale of the Bible gradually came to an end in the 2000s. The Bible Society can provide its products through the sales center in Beyoğlu Tünel Square, via digital platforms, and by participating in various book fairs in Turkey.

The research paper aims to describe the foundation of the Bible Societies and their arrival in the Ottoman Empire, the first activities of BFBS towards the Greek Orthodox Community, the first activities among the Sephardic Jews in Izmir, the first activities among the Sephardic Jews in Istanbul, the first activities of ABS in the Ottoman Empire, the main activities of ABS towards the Armenian Community, the offices and stores of the Bible Societies in Istanbul, the activities of the BFBS and the ABS during the transition from empire to the republic and the merging of the two organizations in practice in 1937.

These Bible Societies have published the scriptures of Christians in different languages and regions; and both have become the symbol of the freedom of religious publishing in these lands for 200 years. The Bible Societies have been the subject of many researches before, but none of those has covered the activities of the two companies in parallel and no study has been found which follows a chronological line until today. The fact that the unpublished correspondence archives of the Bible Societies which are preserved in Istanbul have been used, also increases the importance of this research.

The Presidential Ottoman Archives, the unpublished correspondence archives of the Bible Societies which are preserved in Istanbul, printed books and journal articles and old bulletins of the Bible Society network in the world such as *The Bible in the World*, *The Bible Society Monthly Reporter* and *The Bible Society*

Reporter have been consulted for this research. Most of the photographs in the appendix are also taken from the same bulletins.

This descriptive study provides a general picture of the activities and structuring of the Bible Society in the territory of the Ottoman Empire and the Republic of Turkey. The archive of documents and research have shown that Christians belonging to many languages and church denominations living in this land had access to the Bible and that the Bible Society made a major contribution to this end. The Bible Society which was established during the rule of the Ottoman Empire and operates still today in accordance with the laws of the Republic of Turkey, is one of the oldest publishers in this land. It has become a major player in the service of the religious publication with its 200 years of history and an important sign of the religious freedom.

Keywords: Islamic History, Ottoman, The Bible, Christianity in Turkey, History of publishing, Religious publishing, Religious freedom, Minorities.

Giriş

Kitab-ı Mukaddes Şirketlerinin konu edildiği akademik çalışmaların büyük kısmı onu misyonerlik teşkilatları arasında listelemekten öteye geçememiştir. Şirketler, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm Hristiyan mezheplerine yönelik yayın yaparak ve birçok dil grubuna Kutsal Kitaplarını kendi dillerinde okuma imkânı vererek bu toprakların en fazla dilde yayın yapan, en eski yayıncılık kuruluşlarının arasına girmiştir. Şirketler aynı zamanda bu topraklardaki dini özgürlüklerin iki yüz yıllık sembolleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Çalışmanın amacı, 1818'de İzmir'e gelen İngiliz ve Ecnebi Kitab-ı Mukaddes Şirketi (İEKMS) ile 1820'de ise İstanbul'a gelen Amerikan Kitab-ı Mukaddes Şirketlerinin (AKMS) bugüne kadar sürdürdükleri hizmetlerine genel bir bakış sunmaktır. Çalışma, merkez ofisleri İstanbul'da bulunan, bu tek ofisten tüm Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti topraklarındaki Hristiyanlara götürdükleri hizmetin idare edildiği bu iki organizasyonun hedefledikleri farklı

dil ve mezhep gruplarının büyük kısmına değinmesi; ve tarihsel olarak, iki kurumun yeni bir tüzel kişilik adı altında bugüne kadar devam ettiği iki yüz yıllık bir kronolojik bağı çizmesi nedeniyle önemlidir.

Çalışma, kronolojik bir çalışmadır. Alt başlıklar altında Kitab-ı Mukaddes Şirketlerinin (KMS) Osmanlı İmparatorluğuna gelişleri ve buradaki faaliyetleri kronolojik olarak ve hedef alınan dil ile mezhep gruplarına göre tanımlanmaya çalışılacaktır. Çalışmada şirketin özel arşivinde bulunan eski bültenlerin, yazışmaların ve raporların kullanılmış olması önemini artırmaktadır. Bu çalışmada Kitab-ı Mukaddes Şirketi'nin arşivlerinde bulunan mektuplardan, raporlardan ve uluslararası şirket bültenlerinde çıkan haberlerden de büyük ölçüde yararlanılmıştır.

1. Kitab-ı Mukaddes Şirketlerinin Kuruluşu ve Osmanlı İmparatorluğu Topraklarına Gelişleri

Dünya üzerindeki Kitab-ı Mukaddes Şirketlerinin ilki 1804 yılında İngiltere'de *British and Foreign Bible Society* adıyla kurulmuştur. Şirketin kuruluşuna Mary Jones isimli bir kızın mücadelesi ilham vermiştir. 1784 yılında doğan Mary Jones, anadili olan Welsh (Galler) dilindeki bir Kutsal Kitap'ı okuyabilmek için çocukluğunda kilometrelerce yol gitmeye ve aile dostlarının evinde bunu okumaya mecbur kalmaktadır. Hayat amacı kendi anadilinde bir Kutsal Kitap'a sahip olmak olan Jones, hayalini gerçekleştirmek için çok genç yaşında çalışmaya başlar ve 15 yaşına geldiğinde, 1800 yılında anadilinde Kutsal Kitap satın alacak meblağı biriktirebilir.

Mary Jones gerekli parayı biriktirdiğinde ana dilindeki Kutsal Kitap'ı satın almak için 40 kilometre yürür ve Thomas Charles isimli pastörü bulur.¹ Bölgedeki tek Kutsal Kitap satıcısı odur. Pastör Charles, elindeki Galler dilindeki tüm Kutsal Kitapların ya satıldığını ya da ayırtıldığını söyleyince Mary Jones ağlamaya başlar. Küçük kızın ağlamasına dayanamayan Pastör Charles, İngilizce de bilen bir kişi için ayırdığı Galler dilindeki Kutsal Kitap'ı Mary Jones'a verir.

¹ İngiliz ve Ecnebi Kitabı Mukaddes Şirketi Resmi Web Sitesi "Our History". Erişim Tarihi: 20 Nisan 2020. <https://www.biblesociety.org.uk/about-us/our-history/>

Bugün bu Kutsal Kitap Cambridge Üniversitesi'nin kütüphanesinde bulunmaktadır.² Jones'un azminden çok etkilenen Pastör Charles çeşitli girişimlerde bulunur ve 1804 yılında İngiltere'de İngiliz ve Ecnebi Kitab-ı Mukaddes Şirketi kurulur.

Tarihi kayıtlara göre, İEKMŞ yetkilileri ilk kez 1818 yılında İzmir'e gelmişler³ ve ilk aşamada buradaki Rumca konuşan Hristiyanlara ve Yahudi İspanyolcası konuşan Yahudilere, AKMŞ şirketi yetkilileri ise *American Board Teşkilatı* üyeleri ile birlikte 1820 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na gelerek⁴ ve İstanbul'a yerleşerek, ilk aşamada payitahttaki ve imparatorluğun her yerindeki Ermenilere yönelik faaliyet göstermeye başlamışlardır. Kitab-ı Mukaddes Şirketleri, kiliselerde kullanılan dil ile günlük hayatta kullanılan dilin arasındaki farklılığı öne sürerek, hizmetinin temel gayesini "Kutsal Kitabı tüm konuşulan dillere çevirmek ve erişilebilir fiyatlara satmak" olarak ifade etmiş, bu amacı güderken de o ülkedeki kilise hiyerarşileriyle dostane ilişkiler kurmaya ve onlardan tercüme için onay almaya çalışmışlardır. Öğretim hayatının dini cemaatlere bağlı olduğu yıllarda yalnızca kendi alfabelerini okuyup yazmayı öğrenme imkânı olan, ancak en iyi konuştuğu dil Türkçe olan Anadolu Hristiyanları için, Ermenice harfli Türkçe ve Yunanca harfli Türkçe gibi birçok Mukaddes Kitap versiyonları basılmıştır.

T.C. Devlet Arşivlerinde Kitab-ı Mukaddes Şirketlerinden farklı isimlerle bahsedilmektedir. Bu isimlerden bazıları şöyledir: İncil Şirketi, İncil Cemiyeti, Amerika İncil Cemiyeti, Amerika Kütüb-i Diniye Şirketi, İngiltere İncil Cemiyeti, İngiltere ve Ecnebi İncil Cemiyeti, Şirket-i İseviyye-i İnciliyye, Dersaadet İncil

² Connaître la Verité, "Marie Jones et sa Bible" (Erişim 22 Nisan 2020). <http://www.connaitre-la-verite.com/mary-jones-bible/>

³ William Canton, *A History of the British and Foreign Bible Society Volume 2* (Londra: John Murray, 1904), 2.

⁴ Eleanor H. Tejirian - Reeva Spector Simon, *Conflict, Conquest, and Conversion: Two Thousand Years of Christian Missions in the Middle East* (New York: Columbia University Press, 2012), 82; Mehmet Sait Dilek, "İngiliz ve Amerikan Misyonerlerinin Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışındaki Rolü (1810-1878)", *Ermeni Araştırmaları* / 43 (December 2012), 93; Esra Danacıoğlu, "Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Board Okulları ve Ermeniler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3/10 (Haziran 2000), 134.

Cemiyeti.

İki kuruluş, ofisleri ve kitap satış noktaları haricinde “Seyyar Mukaddes Kitap Satıcıları” istihdam etmiştir. Her kuruluşun seyyar satıcısı sorumlu olduğu bölgeye, cemaate ve dil gruplarına gitmiş ve onlara Kitab-ı Mukaddes satmıştır.

AKMŞ ile İEKMŞ farklı merkezlerden yönetilen ancak Osmanlı İmparatorluğu’ndaki faaliyetleri aynı olan ve birbirleriyle ortak çalışmalar yürüten iki organizasyondur. Aynı ofiste çalışan personelin bir kısmının maaşı İEKMŞ tarafından, bir kısmının ise AKMŞ tarafından ödenebilmektedir. İki kuruluşun sponsor olduğu basım faaliyetleri ile öncelik verdikleri coğrafi bölgeler farklıdır ve değişik dil gruplarına yönelik Kutsal Kitap tercümelemleri yapmışlardır.

Bugün T.C. Cumhurbaşkanlığı Arşivlerinde bulunan ve “Kitab-ı Mukaddes’in basılıp Hristiyanlara dağıtılmasının siyasi bir mesele olarak görüldüğünü” açıkça beyan eden bir belge özellikle önemlidir.⁵ Hicri 2 Zilkade 1311 (Miladi 7 Mayıs 1894) tarihli Meclis-i Kebîr-i Maarif, Mektubi Kalemi tarafından yazılan bu belgede “Amerika İncil Şirketi'nin Hükümet-i Seniyye tarafından onay verilmiş bir şirket olup olmadığına dair bir malumatın bulunmadığı ve Hristiyanlara ait mukaddes kitapların satış ve dağıtımına izin verilip verilemeyeceğinin ise siyasi bir mesele olduğundan Babıali'nin takdirinde bulunduğu” belirtilmektedir.

Osmanlı arşivlerinde, bazı dillerde ve alfabelerde basılan ve dağıtılan Kitab-ı Mukaddes tercümelerinin zaman zaman bazı bölgelerde yasaklandığına, gümrüklerde ya da depolarda alıkonulduğuna, ancak zaman içinde şirketin itirazı ya da İngiliz veya Amerikan elçiliklerinin itirazlarıyla bu yasaklamaların kaldırıldığına dair belgelere sıklıkla rastlanır. Bu tamamen döneme ve o bölgedeki kolluk kuvvetlerinin hareketlerine bağlıdır. Kitab-ı Mukaddes’in basımına ve dağıtımına getirilen bölgesel ve dille ilgili yasaklar zaman içinde

⁵ T.C. Cumhurbaşkanlığı Arşivleri, *Osmanlı Arşivi*, Belge no: MF.MKT. 206-20. H-2-11-1311.

kaldırılabilir. ⁶

İEKMŞ ile AKMŞ Doğu'daki faaliyetlerine başladığında Osmanlı yönetimi altındaki Mısır, Lübnan, Orta Doğu'daki birçok ülke ile Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Balkanlardaki ofisler bu iki şirketin İstanbul'daki merkezi tarafından yönetilmekteydi. Bu yüzden hem bu topraklardaki konuşulan dillere yapılan Kitab-ı Mukaddes tercümeleri hem de bu tercümelerin dağıtım ve satış işi İstanbul'daki müdürler tarafından idare edilmekteydi. Bu dillerin en önemlileri Yunanca, Arnavutça, Arapça, Aramicenin Batı ve Doğu şiveleri (Süryanice ve Keldanice), Türkçe, Kürtçe, Yahudi-İspanyolcası, Ermenice ve bu tercümelerin farklı alfabelerdeki versiyonları idi.

2. İEKMŞ'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İlk Faaliyetleri

2.1. Rum Ortodoks Cemaati İçindeki İlk Faaliyetler

1804'teki kuruluşundan birkaç yıl sonra İEKMŞ, Ege kıyılarında, adalarda ve İç Anadolu'da Osmanlı yönetimi altında yaşayan Yunanca konuşan Hristiyanlarına yöneldi ve Hristiyanların kutsal kitabını anlamalarını sağlayacak tercümeler yapmayı bir öncelik olarak belirledi. Yunan Bağımsızlık Savaşı'nın patlaması, İEKMŞ'nin Rum Ortodoks dünyasındaki çalışmalarını geçici olarak durdursa da 1808 gibi erken bir tarihte, İEKMŞ'nin Doğu Alt Komitesi'nin dikkati Koine Yunancası Septuaginta'yı ve Yeni Ahit'i anlayamayan Rum Ortodokslara yöneldi. Alt komitenin 8 Şubat 1808 tarihli toplantı tutanağında ⁷ İzmir'de yaşayan 50 ila 60 bin Rum Ortodoks'un elinde neredeyse hiç Kutsal Kitap bulunmadığı belirtiliyordu, çünkü bu insanlar dini eğitim almadıkları takdirde mevcut olan Kutsal Kitap'ın dilini anlayamıyorlardı. "Hem Modern hem de Eski Yunanca konusunda takdire şayan bir alim" olarak

⁶ Belge No: MV. 38/42 Tarih: H-15-04-1306 ; Belge No: C..MF. 105/5244 Tarih: H-03-11-1239 ; Belge No: HR.H... 347 - 3 Tarih: M-11-02-1881

⁷ BFBS Doğu Alt Komitesi Tutanağı, 8 Şubat 1808, 21 (Tutanak no: BSA/C19) Kaynak: Richard Clogg, "Enlightening 'A Poor, Oppressed, and Darkened Nation': Some Early Activities of the BFBS in the Levant", *Sowing the Word: The Cultural Impact of the British and Foreign Bible Society, 1804 - 2004*, ed. Stephen Batalden, (Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 2004), 234.

nitelenen ve Paris'te ikamet eden Bay Coral'ın bu insanları en doğru şekilde tercüme edilmiş olan Kutsal Kitap ile donatması da bu tutanakta yer alan tavsiyeler arasındaydı.

1814 yılında, İngiliz Büyükelçiliği'nin İstanbul'daki konsolosluk papazı Rahip Henry Lindsay, KMSŞ'nin 1810 yılında İngiltere'de yayımladığı Yeni Antlaşma'nın Eski Yunanca ve Modern Yunanca iki dilli versiyonunun Osmanlı topraklarında yayımlanması için Ekümenik Patrik 6. Kyrillos'tan *imprimatur* iznini (kilisenin resmi basım ve dağıtım izni) aldı; ancak patrik Modern Yunanca tercümenin yanında orijinal Eski Yunanca metnin de basılmasını şart koştu. Ekümenik Patrik 6. Kyrillos'un *imprimatur* izni, KMSŞ'ye, Modern Yunanca tercümesini Eski Yunanca ile basıp satması; ayrıca tüm Ortodoks Hristiyanların bunu kullanması için izin veriyordu:

(Türkçe Çevirisi)

“KONSTANTINOPOLIS, YENİ ROMA BAŞEPIKOPOSU VE EKÜMENİK PATRİK KYRILLOS”

Bu patriklik beyanatıyla, Rabbimiz Mesih'in beden alışının bin sekiz yüz onuncu yılında, Helenik ve Romaik (Modern Yunanca) dillerinde olmak üzere iki dilli olarak, İngiltere'de ve orada kurulu olan şirket tarafından, Chelsea'daki John Tilling'in Bridals Matbaası'nda basılmış olan Yeni Antlaşma baskısını doğru şekilde ve gerekli özenle tetkik ettiğimizi ve hiçbir hata ya da yanlış bulmadığımızı ilan ederiz; bu yüzden onun tüm Ortodoks, birleşik ve imanlı Hristiyanlar tarafından hiçbir tereddüt olmadan kullanılması ve okunması, kitapçılarda satılması ve arzu eden kişiler tarafından özgürce satın alınması için izin vermeyi uygun bulduk: bu patriklik beyanati bunun için verilmiştir.

1814 yılının Aralık ayının on üçüncü gününde.”⁸

Burada tüm Ekümenik Patriklerin Mukaddes Kitap'ın “Protestan” kurumlar tarafından modern dillere çevrilmesine sıcak bakmadığını söylemek gereklidir. Örneğin Patrik VI. Gregorios 1836 tarihli genelgesiyle Protestanların kitaplarını

⁸ Patrik VI. Kyrillos'un *imprimatur* izninin görseli ve İngilizce tercümesi İEKMSŞ'nin on birinci raporunda bulunmaktadır. *Eleventh Report of the BFBS* (Londra: BFBS, 1915), 164. Türkçeye çeviren: Buğra Poyraz.

satan, alan, okuyan Ortodoksları aforoz edeceğini beyan etmiştir.⁹

KMŞ'nin Orta Doğu'daki faaliyetleri, Napolyon savaşlarının sona ermesinin ardından gelişen iletişim imkânları ile önemli ölçüde artmıştır. İlk kez Ortodoks dünyasında (1812'de) kurulan Rusya KMŞ örneğinden sonra, 1817'de Malta'da da bir KMŞ kuruldu ve ardından Malta'daki ofis Akdeniz bölgesindeki Protestan Kutsal Kitap yayıncılığı çalışmalarının ana merkez istasyonuna dönüştü. Bunu, 1819'da Korfu'daki İyonya KMŞ'nin kuruluşu izledi. Aynı yıl Atina'da da bir KMŞ kuruldu. Bir önceki yıl, 1818'de, İzmir'de bulunan Levant Şirketi'nin getirttiği ve şirketin şapelinden sorumlu olan Rahip Charles Williamson'ın inisiyatifiyle İEKMSŞ bu şehirdeki faaliyetlerine başladı. Williamson, İzmir'de yeni kurulan KMŞ için Ortodoks Metropoliti de dahil olmak üzere kentin Rum cemaatinin önde gelen üyelerinin desteğini almayı başardı. İngiliz tüccarlar ve diğer milletlerden yabancı tüccarlar da KMŞ'ye destek verdiler. Bunların arasında bulunan Hohepied, Vanlennep, La Fontaine, Missir, Barker, Whittal ve Wilkinson gibi tanınmış Levanten ailelerinin temsilcileri KMŞ'ye abone oldular. İEKMSŞ'nin on dördüncü raporunda (1818), “20 İbranice Eski Ahit'in, 100 İbranice Yeni Ahit'in ve 300 İtalyanca Yeni Ahit'in, bunların yanında çeşitli dillerde Kutsal Kitap bölümlerinin yeni kurulmuş olan KMŞ için Williamson'a gönderildiği” bilgisi bulunmaktadır.¹⁰

Ancak, İzmir KMŞ Ofisi kısa ömürlü oldu, çünkü Williamson 1820'nin sonlarında öldü ve birkaç ay sonra şehir, Yunan Bağımsızlık Savaşı'nın çıkması nedeniyle büyük bir karışıklığa girdi. Küçük bir sahil kasabası olan Ayvalık seyahati sırasında, o sırada Rum dünyasının belki de en gelişmiş akademik kurumunun merkezini ziyaret eden Williamson, burada KMŞ'nin bir şubesini açmayı hayal etmişti. Ayvalık Akademisi'ndeki (Ακαδημία Κυδωνίων) yöneticilerin İEKMSŞ'nin varlığını “büyük bir memnuniyetle karşılayacaklarını” da Londra'daki merkeze rapor etmişti.

Rev. Charles Williamson'un 1820'deki vefatından sonra Yunancaya tercüme

⁹ Elçin Macar, “Karadeniz'deki Protestan Rumlar ve Yunanistan'a Göçleri”, *Geçmişten Günümüze Göç*, ed. Osman Köse (Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 1/627-631.

¹⁰ Clogg, “Enlightening ...”, 234 - 250.

edilen Kutsal Kitap projelerini takip eden Mr. Leeves, bölgedeki Amerikalı bir din görevlisi olan Pliny Fisk tarafından İzmir'deki KMŞ ofisinde kalan 2700 parça Kitab-ı Mukaddes ve Yeni Antlaşma'dan oluşan ürünleri teslim alması için davet edilir. (Leeves, 1822 yılında İEKMS'nin Orta Doğu'daki sorumluluğu görevine getirilmiş ve İstanbul'da ikamet etmeye başlamıştır.) Williamson'un ölümü İzmir'deki KMŞ yapılanmasının durmasına sebep olmuştur. Bu vefattan sonra 1821 yılında İzmir'deki Hollanda cemaatinin rahibi Rev. John Peter Samuel Favez, şehirdeki KMŞ için gönüllü olarak çalışmayı teklif etmiştir. Nitekim KMŞ'nin eski abonelerini bir araya toplamayı başaramamış, Yunanistan Bağımsızlık Savaşı ile şehrin içine düştüğü karışıklık sırasında Yunan dilinde dini yayıncılık yapmasıyla İzmir'de artık tanınmış olan şirketin depoları yağmalanmış ve buradaki Kutsal Kitaplar yakılmış, faaliyetleri yerel yetkililer tarafından sakıncalı görülmüş, en büyük başışçıları İzmir'den ayrılmıştır.¹¹

2.2. İzmir'deki Sefarad Yahudileri Arasındaki İlk Faaliyetler

London Society for Promoting Christianity among the Jews (Londra Merkezli Yahudilerin arasında Hristiyanlığı Tanıtma Cemiyeti – bundan sonra Londra Cemiyeti olarak anılacaktır) İzmir'deki faaliyetlerine 1829 yılında başlamıştır.

1902 yılında İzmir, Anadolu'da çalışan Yahudilikten gelen Hristiyan din adamlarının çalıştığı tek şehirdi. Bu tarihte şehirde yaşayan 16.000 Yahudi'nin tamamı Sefarad idi. Birçok yerde görev yapmış din adamı Joseph Wolff, 1827'de İzmir'deki sinagoglarda vaazlar verdi ve iki yıl sonra, Rev. W. B. Lewis Londra Cemiyeti tarafından resmi olarak görevlendirilerek İzmir'e gönderildi. 1838'de görevinden emekli olduğunda, İstanbullu bir Yahudi olup Hristiyanlığı benimseyen yardımcısı John Cohen, büyük bir dilbilimci olarak buradaki çalışmalarına devam etti ve Kutsal Kitap ile bazı duaları Yahudi-İspanyolcasına çevirdi. 1860 yılında İzmir'deki Yahudiler üzerindeki faaliyetler Rev. J. B. Goldberg liderliğinde yeniden düzenlendi. Rev. J. M. Eppstein'in rehberliği altında, 1870 yılında bir şapel, bir dispanser, okuma odası ve bir misafirhanenin açılmasıyla çalışmalar büyük ölçüde artırıldı. 1880'de H. L. Bruhl onun yanına asistan olarak gönderildi. Rev. J. Muhlenbruch, 1886'da Bay Eppstein'in yerine

¹¹ Clogg, "Enlightening...", 237.

geçti, 1889'da Bükreş'e tayin oldu, 1896'da İzmir'e yeniden atandı. Bu din görevlilerinin tümü, komşu şehirler ve adalar arasında mümkün olduğunca sık seyahat ettiler. Her ziyaretlerinde çok sayıda Yahudi bu yerlerde vaftiz edildi. Bu yeni Hristiyanlar Yahudi yakınlarından korktukları için gizli kalıp hiçbir itirafta bulunmamalarına rağmen, İsa'nın Mesih olduğunu kabul etmişlerdi. Londra Cemiyeti, İzmir'deki Yahudiler arasındaki çalışma alanında yalnız değildi. 1852'den 1856'ya kadar İEKMŞ ile AKMŞ yetkilileri burada ikamet ettiler. İskoçya Kilisesi temsilcisi Rev. A. Ben Oliel şehre geldiğinde AKMŞ yetkilileri geri çekildiler. İskoçyalı din adamlarının çalışmaları zenginleşti ve 1902 yılında iki yüz öğrencisi olan bir Yahudi okulunu ve bir hastaneyi dokuz din adamından oluşan İskoçya Kilisesi mensupları yönetmekteydi. Hem Sefarad hem de Aşkenaz Yahudileri için düzenlenen ibadetleri Rev. James Murray ve asistanları yönetmekteydi. İskoç Hastanesi'nde hasta olarak yatarken Hristiyan olan Abram Levi tarafından 1894 yılında Yahudi Hristiyan cemaati kuruldu. Bu kilisenin 64 aile kadar üyesi olsa da 1902 yılı civarında bu ailelerin yarısının şehirdeki diğer Yahudiler ve akrabaları tarafından zulüm gördükleri için Yahudiliğe geri döndüklerini okuyoruz.¹²

2.3. İstanbul'daki Sefarad Yahudileri Arasındaki İlk Faaliyetler

Rev. Dr. Alexander Thomson, *Free Church of Scotland*'a bağlı bir vaiz olarak Haliç kıyılarında oturan Sefarad Yahudileri arasında Hristiyanlığı yaymak için 1846 yılında başkente geldi. 1860 yılında İEKMŞ'nin İstanbul'daki müdürü oldu ve yaklaşık 35 yıl bu görevi sürdürdü. O yıllarda Eflak Prensiği, Moldova, Suriye, Filistin ve Mısır'daki aktiviteler İstanbul'daki İEKMŞ müdürlüğü tarafından yönetilmekteydi. Dr. Thomson diller konusunda çok yetenekliydi. 15 Ocak 1899 tarihinde, 78 yaşında vefat etti. Feriköy Protestan Mezarlığı'nda defnedildi. Ölümünden 3 yıl önce görevini Rev. T. R. Hodgson'a bıraktı. Thomson'un müdürlüğü sırasında yirmiden fazla dile çevrilmiş olan Kitab-ı Mukaddes (kısmi metinler olarak ve tüm kitap halinde), bir milyondan fazla adet olarak dolaşıma

¹² Albert Edward Thompson, *A Century of Jewish Missions* (Chicago: Fleming H. Revell company, 1902), 191-193.

girdi.¹³ Alexander Thomson, Yeni Antlaşma'yı Yahudi İspanyolcasına tercüme etti ve Tanah ve Yeni Antlaşma'yı bastı.

Alexander Thomson ayrıca müdürlüğü sırasında Konstandin Kristoforidhi'ye çevirttiği Yeni Ahit'i tarihte ilk kez Gheg ve Tosk Arnavut lehçelerinde yayımlayarak Kutsal Yazıların kuzey Arnavutları tarafından anlaşılabilmesini sağladı ve Arnavut halkının ortak bir dil temelinde birleşmesi konusunda etkili oldu.

3. AKMŞ'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İlk Faaliyetleri

ABCFM (American Board) görevlileri, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında okullar kurmanın yanı sıra basım-yayın faaliyetlerine de öncelik verdiler.

Amerikan Kitab-ı Mukaddes Şirketi'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki faaliyetleri 1820 yılında İzmir'de, Beyrut'ta ve Kudüs'te görev yapmaya gelen ABCFM çalışanları Rev. Pliny Fisk ve Rev. Levi Parsons ile başlamıştır. İlk olarak Malta adasında kurulan tam teşekküllü matbaanın ekipmanları Boston'dan gönderildi ve Doğu dillerinde Kutsal Yazıların ve yardımcı kaynakların basımları 1822 yılında burada hızlı bir şekilde başladı. Matbaanın Malta'da kurulmasının nedeni, hem Akdeniz'de tüm ülkelere kolayca ulaşım sevkiyat yapabilir pozisyonda olmak hem de Osmanlı memurlarının matbaayı kapatmalarını veya faaliyetlerini kısıtlamalarını imkânsız kılmaktı. Daha sonra İzmir'de, Beyrut'ta, İstanbul'da ve Antep'te de matbaalar kuran ABCFM ve AKMŞ, bu matbaalarda Ermenice ya da Ermeni harfli Türkçe olmak üzere dinî içerikli veya başka alanlarda sayısız kitap, risale, broşür ve süreli yayınlar bastılar.

AKMŞ'nin Doğu'daki ilk on beş yılında, 41 din adamı Doğu'ya gönderildi. Rev. Simeon H. Calhoun'un müdür olarak atandığı 1836'dan itibaren süren ilk sekiz yıl içerisinde 54 yeni din adamı daha geldi. Bu 95 kişinin 38'i sağlık sorunları ya da vefat nedeniyle görevden ayrıldılar.

Rev. Calhoun'un AKMŞ'nin Doğu'daki müdürlüğünü yürüttüğü 18 yıllık

¹³ The Bible Society Monthly Reporter Şirket Bülteni, Mart 1899.

süre boyunca İzmir'de Kitab-ı Mukaddes'in 35.000 kopyası AKMŞ'nin finansmanı ile basıldı, 12.275 kopya New York'ta bastırıldı ve 28.436 kopya ise İEKMŞ'ten AKMŞ görevlileri tarafından dağıtılmak üzere satın alındı. AKMŞ'nin bu dönemde tüm dünyada basmakta olduğu Kitab-ı Mukaddes dillerinin sayısı on yediye ulaşmıştı; bu diller arasında Süryanice, Farsça, Arnavutça, Almanca, İtalyanca, Fransızca ve İngilizce de bulunuyordu.¹⁴

ABCFM, 1827 yılından itibaren AKMŞ'ye İEKMŞ'nin fatura ettiği kitap basım faturaları için ödemeler yapmaya başladı. 1827'den 1861'e kadar ödenen ve İEKMŞ'nin AKMŞ görevlilerinin dağıtması için bastığı ve fatura ettiği kitapların değeri 110.816 Amerikan dolarıydı ve bu kitaplar Ermenice, Ermenice harfli Türkçe, Arapça, Süryanice, Yahudi-İspanyolcası, Rumca ve bazı başka dillerdeydi.

AKMŞ'nin Doğu'daki müdürlüğünü 1836 ila 1854 arasında sürdüren Rev. Calhoun'un görevini 1854 yılında Rev. Chester Newell Righter devraldı. Righter, 1856 yılında Doğu Anadolu'da yaptığı bir gezi kapsamında Tokat, Sivas, Arapkir, Diyarbakır ve Musul'da bulundu. Daha sonra Mardin'e geldi ve burada hastalandı. Yol arkadaşı onu büyük güçlükle Diyarbakır'a götürdü ve burada, 1856 yılının Aralık ayında 32 yaşında vefat etti. Diyarbakır Süryani Mezarlığı'na defnedildi. Bedeni daha sonra yakınları tarafından New Jersey'e nakledildi. Righter'dan sonra AKMŞ'nin Doğu müdürlüğü görevini 1856 yılında Rev. Dr. Isaac G. Bliss aldı. Amerika'ya yaptığı bir seyahat sırasında Eminönü'ndeki Kitab-ı Mukaddes Evi adıyla bilinen Bible House'un inşası için gerekli meblağı bağışçılardan topladı ve binayı inşa ettirdi. 1888 yılına kadar bu görevde kaldı. 1888 yılında yerini Rev. Marcellus Bowen'e devretti ve bir sene sonra Bliss hayatını kaybetti. Bowen'in zamanında İstanbul'daki AKMŞ Doğu ofisi, Türkiye'de, Suriye'de, Trakya'da, Bulgaristan'da, Arnavutluk'ta, İran'da, Mısır'da ve Sudan'da Mukaddes Kitap basımının yönetildiği yerdi. Rev. Bowen tüm bu yerleri ziyaret etti ve onun müdürlüğünde dolaşıma giren Mukaddes Kitap sayısı 2 milyona ulaştı. Dr. Bowen 3 Ekim 1916'da İsviçre'nin Vevey şehrinde vefat etti. Bundan sonra AKMŞ'nin Doğu ofisi müdürlüğü yaklaşık 4 yıl

¹⁴ Henry Otis Dwight, *The Centennial History of the American Bible Society* (New York: The Macmillan Company. 1916), 232.

boyunca yöneticisiz kaldı. Bu süre içerisinde Dr. W. W. Peet ofisi Rum ve Ermeni asistanlarının yardımıyla yönetti. 1920 yılının sonbaharında Rev. Arthur C. Ryan AKMŞ Doğu ofisi müdürlüğüne atandı.¹⁵

3.1. AKMŞ'nin Ermeni Cemaatine Yönelik İlk Faaliyetleri

AKMŞ yetkilileri, Doğu'da yaşayan Ermeniler arasında ruhsal bir açlık ve Kutsal Kitap sevgisi fark ettiler. Bu yüzden ABCFM yetkilileri ve AKMŞ çalışanları Osmanlı topraklarına geldikleri ilk andan itibaren Ermenilerle yakın ilişkiler içinde oldular. Daha onlar gelmemişken, Rus Kitab-ı Mukaddes Şirketi Kutsal Kitap'ı Eski Ermenice dilinde 1815 yılında yayımlamıştı. Bunun akabinde, Rus Kitab-ı Mukaddes Şirketi Eski Ermeniceyi bilmeyenler için 1822 yılında Ermenice harfli Türkçe Kutsal Kitap yayımladı. Ertesi yıl (1823'te) İEKMŞ, Yeni Ahit'in modern ve konuşma dilindeki Ermenice versiyonunu yayımladı. Bunun akabinde Malta'daki Amerikan Matbaasının bazı yayınları Konstantinopolis'e ulaşmaya başladı ve bunlar Ermeni Kilisesi'ni günlük dilde Mukaddes Kitap ihtiyacı konusunda kendisini sorgulamaya teşvik etti. İstanbul'da bulunan Kitab-ı Mukaddes Şirketleri Doğu ofisine bağlı olan Lübnan Kitabı Mukaddes Şirketi, 1853 yılında Batı Ermenicesi Kutsal Kitap'ı yayımladı.

AKMŞ, Osmanlı İmparatorluğu topraklarındaki 41. yılında (1861) 251 çalışana (eşler dahil) ulaşmıştı. Açılmış olan 25 ofis ve dağıtım merkezi Türkiye, Yunanistan, Suriye ve İran'ın batısında kalan topraklardaydı.¹⁶ AKMŞ, özellikle Ermenilere yöneliyordu ve bu çalışmanın ilerlemesinde Ermenice harfli Türkçe Kitab-ı Mukaddes'i tercüme eden Rev. William Goodell'in emeği büyüktü.

4. Kitab-ı Mukaddes Şirketlerinin İstanbul'daki Ofis ve Mağazaları

İstanbul'dan yönetilen Kitab-ı Mukaddes basımı ve dağıtım faaliyetlerinin ilerlemesiyle büyük bir depo ve ofis binasına ihtiyaç duyuldu. Amerikan Kitab-ı Mukaddes Şirketi'nin Doğu'daki temsilcisi olan Isaac G. Bliss 1863 yılından itibaren AKMŞ'nin ve İEKMŞ'nin merkezlerine mektuplar göndererek bir bina inşa edilmesi için ısrarda bulunmaya başladı ve 1867'ye kadar 50.000 Amerikan

¹⁵ New Bible Society Agent, *The Orient* (İstanbul: Bible House of Constantinople, 1920) 7/44, 1.

¹⁶ Dwight, *The Centennial History...*, 227.

doları bağış toplayabildi. *Bible House of Constantinople*, Isaac G. Bliss'in çabalarıyla 1872 yılında tamamlandı ve binanın arsası ile inşası yaklaşık olarak 67.000 Amerikan dolarına mal oldu.¹⁷

Bible House binası KMŞ, ABCFM ve Emmanuel Kilisesi tarafından ortak kullanılmıştır. Önce kendini lağvederek Sağlık Eğitim Vakfı (SEV)'na dönüşen ABCFM 2000'li yılların başında, sonra ise KMŞ 2012 yılında bu binadan ayrılmıştır.

Kitab-ı Mukaddes Şirketi'nin Pera'daki ilk satış noktası 1897 yılının haziran ayında Tünel'in üst girişinin hemen çaprazında açılmıştır (*Tünel Geçidi İşhanı*'nın altı). Bu satış noktasının açılmasının en önemli avantajlarından biri, Avrupalıların ikamet ettiği ve Batılı seyyahların İstanbul'daki misafirhanelerinin bulunduğu Beyoğlu'nda bu Hristiyanlar tarafından kolay ulaşılabilir olmasıydı.¹⁸

1926 yılı sonbaharında bu satış noktası *Grande Rue de Pera*'nın (Cadde-i Kebir ya da bugünkü İstiklal Caddesi) Taksim Meydanı girişindeki Fransız Elçiliği'nin karşısına taşınır.

Her gün 7 ila 10 bin kişinin geçtiği bu caddedeki yeni bina iki kattan oluşmakta, alt katı İEKMŞ tarafından kullanılmaktadır. Tabelasında dört dil kullanılan satış noktasında bir okuma odası bulunmakta, isteyen kişilerin içeri girip oturarak Kitab-ı Mukaddes'i okuyup incelemelerine imkân verilmektedir. Vitrin ikiye bölünmüştür; bir taraf Türkçe kitaplara, diğer taraf yabancı dildeki yayınlara ayrılmıştır.

Cadde-i Kebir'deki satış merkezinin yanı sıra Karaköy'deki Gümrük Müdürlüğü binasının yakınlarında başka bir satış noktası daha hizmet vermekteydi. Burada bir satış ofisi, idari ofis, depo, paketleme odası ve bir bahçe

¹⁷ Bruce G. Privatsky, *Kitabı Mukaddes'in Türkçe Tercümelelerinin Tarihçesi, 16 - 21 yy. Bütün baskıların listesi, tarihsel açıklamalar ve araştırma önerileriyle*, Çeviren Can Şakırgil. (PDF: Nisan 2014) https://historyofturkishbible.files.wordpress.com/2015/07/tc3bcrkc3a7e-km-tarihi_version-s.pdf (Erişim 26 Haziran 2020) sf.47

¹⁸ The Bible Society Monthly Reporter Şirket Bülteni, Temmuz 1897.

bulunmaktaydı.

5. İmparatorluktan Cumhuriyete İEKMŞ ve AKMŞ

İEKMŞ ve AKMŞ'nin yayınladığı aylık bültenler Kutsal Kitap tercümesi, basımı ve dağıtımı rakamları konusunda bir arşiv niteliğindedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 24 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanına önyak olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin darbesinden sonra İEKMŞ'nin aylık bülteninin Şubat 1909 sayısına bir yazı yazan İstanbul'daki Kitab-ı Mukaddes Şirketi müdürü Rev. T. R. Hodgson (1890 – 1919 arasında Türkiye ve Yunanistan İEKMŞ ofislerinden sorumlu müdür) imparatorluğun bu yeni çağının Kitab-ı Mukaddes Şirketi'ne nasıl etki edeceğini kendine sorar.¹⁹ Raporunda şirketin İstanbul'daki ofisinin yüz yıldır imparatorluk topraklarında Hristiyanların kutsal metinlerini Türkçe, Yunanca, Ermenice, Bulgarca, Arnavutça, Arapça, Sırpça, Romence, İbranice ve Yahudi-İspanyolcası dilinde yayınlamakta olduğunu bildirir.

İç içe geçmiş birçok milletin farklı diller konuştuğu bu Babil kulesinde şirket birçok zorlukla karşılaşmış ama faaliyetlerini aralıksız sürdürebilmiştir. 30 yıl askıda kalan Osmanlı'nın ilk anayasası 1908 Jön Türk Devrimi ile yeniden yürürlüğe girmiştir. İmparatorluk topraklarında Türklerin tabi olduğu teokratik düzenin paralelinde kendi nizamnamelerine tabi olan Osmanlı tebaası Hristiyanlar, Ermeni ve Rumlar kendilerine görünüşte eşitlik getiren bu yeni düzende daha fazla refah içinde mi yaşayacaklardı? Sadece dini anlamda özgürlük değil, evlilik, miras, boşanma, eğitim, memuriyet ve devlet hiyerarşisinde yükselme konularında gerçekten bu Hristiyan cemaatler eşitlik içinde mi yaşayacaklar, yoksa özgürlüğünü ilan edip toprak parçası koparmak isteyen milletler gibi görülerek yeni düzenin getirdiği haklar bu cemaatlere korku ile mi verilecekti? Siyasi korkular, şüpheler ve imparatorluk topraklarındaki tüm gayrimüslim cemaat ve kurumlara karşı olan güvensizlik nedeniyle Kitab-ı Mukaddes bir devrim ve başkaldırı simgesi olarak görülmeye başlandı. Yunanistan yönetimi bağımsızlığını ilan ettiğinde KMSŞ tarafından

¹⁹ The Bible in the World Şirket Bülteni, Şubat 1909.

yayımlanmış olan Modern Yunanca Kutsal Kitap'ın topraklarında yayılmasını engelledi. İEKMSŞ'nin imzasını taşıyan yayınların inşa edilmekte olan Yunan kimliğine zararlı olacağı düşünüldü.

Osmanlı İmparatorluğu resmen Birinci Dünya Savaşı'na dahil olduğunda Kutsal Kitap basımı ve dağıtımı oldukça azaldı. 1914 yılının Kasım ayında İngiliz, Fransız ve Rus Büyükelçileri İstanbul'dan ayrıldı. İEKMSŞ müdürü Rev. T. R. Hodgson, şirketi kapatıp şehirden ayrılmayı reddetti ve karısıyla beraber sınır dışı edilene kadar işinin başında kalacağını beyan etti. Şubat ayında Londra'daki İEKMSŞ merkezine gönderdiği raporda Hodgson şöyle yazıyordu:

"Biz burada gayet iyi durumdayız. Osmanlı yetkililerinin nezaketi en büyük saygıyı hak ediyor. Bazı İngiliz gazetelerinin yazdıkları vahşi raporların sizi endişelendirmemesini umuyorum. Adamlarımız günlük işlerini yapıyorlar ve her zamanki vazifelerimizi yerine getiriyor. Hayatımız, evde ve ofiste her zamanki gibi ilerliyor. Bizim için edilen dualar ve düşünceleriniz için teşekkür ederiz. Çok teşekkür ediyorum ve memnun olduğumu da ekliyorum."²⁰

Hodgson, 8 Mayıs 1915'te gönderdiği raporda ise KMSŞ'nin Pera'da bulunan mağazasının savaşa rağmen açık kaldığını ve hiçbir şekilde rahatsızlıkla karşılaşmadıklarını, İstanbul'da şikâyet edecek bir konu olmadığını belirtmektedir.²¹ 1915'te yaklaşık 95.000 Kutsal Kitap ve Yeni Antlaşma İstanbul İEKMSŞ ofisi tarafından satılmıştır. Bunların 11.280'i Bulgaristan'a, 21.899'u Yunanistan'a (Selanik ve Girit), 52.121 adedi ise AKMSŞ'ne satılmıştır.²²

Ne yazık ki savaş ilerlerken KMSŞ'nin Türkiye'deki müdürü Hodgson her zaman olumlu raporlar yazamayacaktır. İEKMSŞ'nin Kasım 1917 bülteninde, Hodgson'un Boğaz'daki evine Türk askerleri tarafından kullanılmak üzere kendilerine tahliye için 24 saat verilerek el konulduğu, kendisinin ve eşinin şehirde yeni bir ev aramakta olduğu bilgisi verilmektedir.²³ Bu problemlere

²⁰ The Bible in the World Şirket Bülteni, Nisan 1915.

²¹ The Bible in the World Şirket Bülteni, Temmuz 1915.

²² The Bible in the World Şirket Bülteni, Nisan 1916. Hodgson'un 29 Ocak ve 8 Şubat 1916 tarihli raporları.

²³ The Bible in the World Şirket Bülteni, Kasım 1917. Bundan iki yıl sonra aynı bültene yazan Hodgson, Rumeli Hisarı'ndaki küçük evlerinden 24 saat için ayrılıp zorlukla Pera Oteli'nde bir

rağmen KMŞ savaş yıllarında Kutsal Kitap basımına ve yayıncılığına devam etmiş, 1918 yılında şehirde satılan kitaplar önceki yılların ortalamasının %80 üzerine çıkmış, Hodgson'un tabiriyle -korkunç savaş devam ederken- yalnızca Tanrı'nın Sözü'nün verebileceği ruhsal desteğe olan gereksinim artmıştı.²⁴

Savaş yıllarında İzmir'deki İEKMS temsilciliği de sorunsuz bir şekilde faaliyetlerine devam edebilmiştir ve Hodgson savaş zamanında Türkiye Posta İşletmeleri tarafından hiçbir sıkıntıyla karşılaşmadan İzmir ofisi ile irtibat kurabildiğini rapor eder.²⁵

Zaman zaman kolluk kuvvetleri ve valilikler, basılmış olan Kutsal Kitapların imparatorluk sınırları içerisinde yayılmalarına engel olmanın yanı sıra, KMŞ çalışanlarının seyahatlerini de engelleme yoluna gitmişlerdir.

Cumhuriyet tarihinde İstanbul'un antik ismi olan Konstantinopolis'in kullanılması nasıl "Bizans'ın diriltilmek istenmesi" ve "İstanbul'un Rum şehri olduğu iddiasında bulunma" şeklinde değerlendirilmişse, aynı durum Cumhuriyetin kuruluşundan önce başka eski vilayet isimleri için de yaşanmıştır. Hatta kullanımdan kaldırılmış olan coğrafi yer isimlerinin kullanılması yasaklanmıştır. Bab-ı Ali, Kutsal Kitap'ta Makedonya adının geçtiğini 1903 yılında fark etmiştir. O yıl Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Bab-ı Ali'den yazılı bir ihtar alır. Bu ihtarla imparatorluk sınırları içerisinde dolaşıma girecek olan bütün İncil versiyonlarında, 1. Selanikliler 1:7-8 ayetlerinde iki defa geçen "Makedonya" adının silinmesi, bunların yerine "Selanik ve Manastır Vilayetleri" yazılması Kitab-ı Mukaddes Şirketi'nden istenir.²⁶

Benzer müdahalelere Selanik'te de rastlanmıştır. 1908 yılında *National Bible Society of Scotland* (İskoçya Milli Kitab-ı Mukaddes Şirketi) tarafından basılmış olan Kitab-ı Mukaddesler Selanik'e gönderilmiştir ancak bu kitapların

oda bulduklarını, buranın da Noel zamanı Alman Askerleri tarafından kullanılmak için boşaltıldığını ve akabinde Pera'daki bir daireye taşındıklarını anlatır.

²⁴ The Bible in the World Şirket Bülteni, Temmuz 1928. Hodgson tarafından Nisan ayında gönderilmiş olan rapordan.

²⁵ The Bible in the World Şirket Bülteni, Mayıs 1920.

²⁶ The Bible Society Reporter Şirket Bülteni, Temmuz 1903.

dağıtımları yasaklanır. Çünkü kitabın kapağında yaşlı bir Yahudi adam bulunmakta ve Kudüs'ün kapısında durmaktadır. Resmin altında *πύλη πόλης* Patriği'nin ikamet ettiği Konstantiniyye şehrini simgelemektedir. Bu resim İstanbul'un surlarına yaslanmış olan bir derviş şeklinde yanlış yorumlanmıştır. Osmanlı otoritelerine göre bu resim Yunanlıları sadece Makedonya'yı almaya değil, Bizans'ın eski başkenti olan İstanbul'u da almaya özendirici bir mesaj içermektedir. Bunun üzerine bahsedilen Kutsal Kitaplar kapak resimleri değiştirilerek satılabilmişlerdir.²⁷

1905 yılında İKMŞ ve AKMŞ çalışanlarının Manastır, Musul, Bağdat ve daha birçok yerde çalışmaları durduruldu. Üsküdar, Kastamonu ve Arnavutluk'ta altı aydan fazla süre çalışma izinlerinin yenilenmesini beklediler. İngiltere Sefareti ve Birleşik Devletler Legasyonu durumla ilgili sıkıntılarını birçok kez Bab-ı Ali'ye bildirdi, Bab-ı Ali ise Kutsal Kitap dağıtımının yasaklanmadığını, ancak bazı şehirlerde istisnai olarak faaliyetleri durdurma tasarrufunun kendisine ait olduğu cevabını verdi. KMŞ çalışanlarının bu şehirlerde mukim kefiller (temsilciler) bulmasını ve bunlar sayesinde faaliyete devam edebileceğini de ekledi. İEKMS'nin Türkiye'deki müdürü olan Mr. Hodgson'un 1905 yılına ilişkin yazdığı raporda "Türkiye ve Yunanistan otoritelerinin engellemelerine rağmen", o yıl Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'da dağıtılan Kutsal Kitap sayısının 45.070 olduğu belirtilmektedir.²⁸ İki yıl sonra İEKMS'nin imparatorluk topraklarında dağıttığı Kutsal Kitap adedi 62.000'e çıkmıştır ve bu tarihi bir rekordur. Bunun 25.000'ini Bulgarca Kutsal Kitap oluşturmuştur.²⁹

Yirminci yüzyılın ilk yıllarında, 1908 yılında 2. Meşrutiyetin ilanına kadar geçen sürede Osmanlı otoriteleri Arnavutluk'ta yerel dil ve lehçelerde dağıtılan Kutsal Kitaplara bazı yasaklamalar getirmiştir. İEKMS, 1900 yılında Arnavutluk'ta dağıtılmak üzere Tosk ve Gheg lehçelerinde Latin ve Yunan

²⁷ The Bible in the World Şirket Bülteni, Ekim 1908.

²⁸ The Bible in the World Şirket Bülteni, Haziran 1906.

²⁹ The Bible in the World Şirket Bülteni, Nisan 1908.

harfleriyle Arnavutça Kutsal Kitap basmak için izin alamamıştır.³⁰

Cumhuriyet dönemine geçildiğinde iki Kitab-ı Mukaddes Şirketi için yeni bir dönem başlayacaktır.

1 Kasım 1928 tarihinde yapılan alfabe değişikliği hızlı bir şekilde hayata girdi ve şehirdeki tabelalardan milli eğitimin tüm kademelerine kadar toplumun tüm kesimleri bu reforma uyum sağlamaya çalıştı. Henüz yeni alfabeyle alışmamış olan vatandaşlar, ellerine ulaşan mektupları ve resmi yazışmaları okutmak için Avrupalı komşularına başvuruyor, esnaf hızlı bir şekilde tabela ve vitrin yazılarını değiştiriyordu.

Alfabe devriminden sonra *The Times* dergisinin 7 Ocak 1929 tarihli haberine göre yarım milyon Türk vatandaşı akşam okullarına giderek yeni alfabeyle öğreniyordu. Okullarda verilen eğitimde toplam 1,5 milyon çocuk ve yetişkin (toplam nüfusun yaklaşık onda biri) aynı anda yeni alfabeyle öğreniyordu. Bu hızlı atılımı gözlemleyen İEKMS ile AKMS, Kitab-ı Mukaddes'in yeni alfabe ile basılması için çalışmalara başladılar. Yapılacak olan iş, sadece elde var olan Kitab-ı Mukaddes metnini yalnızca yeni alfabe ile basmak olmayacaktı. Ali Bey'in tercümesinin Kieffer edisyonu artık dil bilgisi ve yazım kuralları güncelliğini yitirmişti. Kutsal Kitap'ın baştan başa bir revizyonu gerekiyordu. Bu yüzden 1929 yılının ilk aylarında İbranice, Yunanca ve Türkçe uzmanları bir Revizyon Komitesi kurdular. Bu komite, mümkün olduğunca Arapça ve Farsça kelimeleri de Türkçe sözlerle ikame ediyordu.

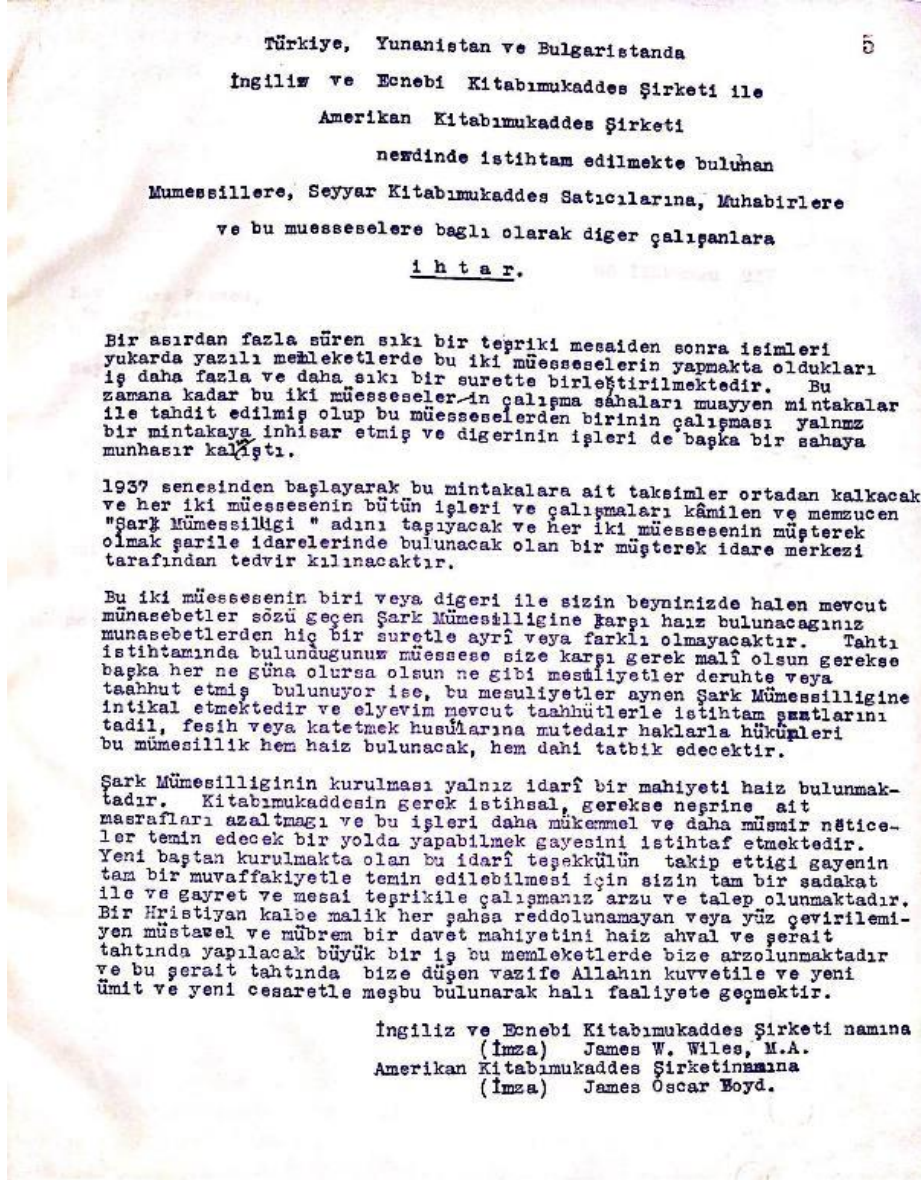
1929 yılının ilk aylarında İEKMS, Kitab-ı Mukaddes'te bulunan Emsal-ı Süleyman (Süleyman'ın Özdeyişleri) bölümünü iki farklı şekilde bastı, yeni alfabe ile ve eski alfabe - yeni alfabe karşılıklı sayfalarda. Bu çalışma, yeni alfabeyle öğrenmekte olanlara yardımcı olmayı hedefliyordu.

1937 yılında iki kuruluş, sekretarya masrafları ile bürokrasiyi azaltmak için *kâmilan ve memzucen* "Şark Mümessilliği" altında birleşir. Bu birleşim, hukuki bir birleşim değildir. İki ayrı şirket varlıklarını sürdürmeye devam ederler, ancak

³⁰ T.C. Osmanlı Arşivi belgeleri: Belge No: MF.MKT., 254/18, Tarih: 7 L 1312; Belge No: BEO, 549/41111, Tarih: 13 B 1312 ; Belge No: BEO, 595/44597, Tarih: 12 L 1312.

artık tek bir idari merkezden yönetileceklerdir. Nitekim İEKMSŞ ve AKMSŞ de vergilerini ödemeye devam eder ve tüzel kişilik olarak varlıklarını sürdürürler.

iki şirketin müdürünün birleşme nedenlerini çalışanlara açıkladıkları mektuplarını aşağıda sunuyoruz:

Türkiye'deki Kitab-ı Mukaddes Şirketlerinin Cumhuriyet dönemindeki en önemli yöneticilerinden biri Lyman MacCallum'dur. MacCallum 1893 yılında Erzurum'da doğmuş ve Maraş'ta uzun zaman yaşamıştı. Mühendislik yapabilmek için Kanada'da yüksek tahsiline başladı. Fakat Birinci Dünya savaşı patlayınca Kanada ordusuna girdi ve tahsilini bitiremedi. Fransa'da asker olarak bulundu ve şiddetli çatışmalara katıldı. Bu askerlikte zehirli gazın kullanıldığı cephelelerde savaştı ve bu gaz ciğerlerini hasta etti. Uzun seneler İngiltere ve Kanada'da hastanelerde kaldı. Doktorlar ümit vermiyorlardı. Ancak nihayet İstanbul'da bulunan anne ve babasını görmek için kısa bir ziyaret yapabildi. Bu ziyaret esnasında o zamanki Kitabı Mukaddes Şirketi müdürü onu kendisi için çalışmaya davet etti. MacCallum bu daveti kabul etti ve 1925 ila 1955 yılları arasında müdür olarak çalıştı. 30 yıllık görevi boyunca Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna şahitlik etti. Türkçeyi ve İngilizceyi anadili olarak konuşmanın yanı sıra Anadolu'da geçirdiği seneler ona ülke insanını tanıma fırsatını verdi. Maraş'taki Amerikan Koleji'nde çalışan anne ve babası sayesinde Türkiye'de doğdu ve Türkiye'de vefat etti. Feriköy Protestan Mezarlığı'nda defnedildi. MacCallum'un görev süresi boyunca Kitab-ı Mukaddes birçok dilde ve alfabede basıldı ve dağıtıldı. MacCallum tüm çalışanlarının ödemeleri gereken Varlık Vergisini toplamak için başışlar aradı ve bu çok yüksek meblağları ödedi.³¹

MacCallum, Süleyman Çelebi'nin Mevlid-i Şerif'ini İngilizceye çevirdi ve halen İngilizcedeki tek çeviri kendisine aittir. Kız kardeşi Elizabeth Pauline MacCallum ise Kanada'nın ilk kadın diplomatı olmuştur. Orta Doğu'da ve Birleşmiş Milletlerde üst düzey görevler alan Elizabeth MacCallum hakkında birçok biyografi ve makale yazılmıştır.

Lyman MacCallum 15 Ocak 1955 akşam saatlerinde evinde aniden vefat etti. Aynı ay içerisinde asistanı Paul Herman Nilson onun yerine atandı. Ankara'da bir dükkân ve lojman tutup bunların da birer yıllık kiralarını peşin ödeyen

³¹ KMS Giden Evrak Klasörü, cilt 1942, Beyoğlu – Tünel yazıhanelerinde muhafaza edilen basılmamış şirket arşivi.

MacCallum'un hayali gerçekleşemedi. Vefatından sonra şirket yönetimi Ankara'daki bu girişimi iptal etti.³²

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Hristiyanların Kutsal Kitapları zaman zaman belli bölgelerde yasaklanmış, ancak üst otoriteler tarafından bu yasak kısa zamanda mutlaka kaldırılmış ve imparatorluk sınırlarında yaşayan birçok dil grubu ihtiyaç duyduğu Kutsal Kitaplara erişmiştir. Cumhuriyet yıllarında ise Kitab-ı Mukaddes'in basılması, bulundurulması ya da yurda sokulması Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu kararıyla defalarca yasaklanmış, bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu döneminden çok daha zor bir süreç içerisine girilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti topraklarındaki Hristiyanların en tabii ve temel ruhsal ihtiyaçlarından biri olan Kitab-ı Mukaddes'i zorluklara rağmen Hristiyanlara ulaştırmaya çalışan KMSŞ, görevini sürdürmüştür. KMSŞ'nin arşivinde bu konuda birçok mahkeme celbi, ifade tutanakları, savcılık tutanakları, bilirkişi beyanları bulunmaktadır. Bu çalışmanın eklerinde Kitab-ı Mukaddes basımı ve dağıtımı konusunda geçmişte getirilen yasak ve sınırlamalara ilişkin bazı belgeler sunulmaktadır.

Kitab-ı Mukaddes'in basımı ve satışı üzerindeki kısıtlamalar 2000'li yıllarda kademeli olarak sona ermiştir. Beyoğlu Tünel Meydanı'ndaki satış noktası ve dijital platformlar üzerinden ürünlerini okuyuculara sorunsuz olarak ulaştırabilmekte olan KMSŞ, Türkiye'deki birçok kitap fuarına katılmaktadır.

Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Türkiye sınırları içerisindeki faaliyetlerinin başlamasının 200. yılına ilişkin etkinlik ve kutlamalar için 2020 yılını belirlemiştir.

Sonuç

Bu çalışma Kitab-ı Mukaddes Şirketi'nin Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti topraklarındaki faaliyet ve yapılanmasına ilişkin genel bir kronolojik tablo çizmiştir. Ortaya konulan arşiv belgeleri ve araştırmalar, bu topraklarda yaşayan birçok dil ve kilise grubuna ait Hristiyanların Kitab-ı

³² KMSŞ Giden Evrak Klasörü, cilt 1955, Beyoğlu - Tünel yazıhanelerinde muhafaza edilen basılmamış şirket arşivi.

Mukaddes'e erişebildiğini ve bunda KMŞ'nin büyük bir katkısı olduğunu göstermiştir. Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Osmanlı İmparatorluğu altında kurulup bugün hala Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına göre faaliyetlerini sürdürerek bu toprakların en eski yayıncısıdır ve 200 yıllık tarihiyle dini yayıncılığın önemli bir aktörü olmuştur.

Yapılan çalışma, Kitab-ı Mukaddes Şirketlerinin hizmet boyutlarını tanımlayamaya çalışmıştır. İngiliz ve Ecnebi Kitab-ı Mukaddes Şirketi ile Amerikan Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Osmanlı İmparatorluğu zamanında kurulmuş ve bugün hala varlığını devam ettiren ve vergi mükellefi olan iki ayrı tüzel kişilik olup 1937'den itibaren aynı ofisi ve personeli ifade etmektedir. Bu topraklardaki dini özgürlüğün bir simgesi olan şirketler, yayıncılık faaliyetlerine devam etmekte ve Hristiyan cemaatlerin ihtiyaç duydukları Kutsal Kitaplarını pazara sunmaya devam etmektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Arşivleri, Osmanlı Arşivi

Belge no: MF.MKT. 206-20. Tarih: H-2-11-1311.

Belge No: MF.MKT., 254/18. Tarih: 7 L 1312

Belge No: BEO, 549/41111. Tarih: 13 B 1312

Belge No: BEO, 595/44597. Tarih: 12 L 1312

Diğer Arşivler

KMŞ Giden Evrak Klasörü, cilt 1942, Beyoğlu – Tünel yazıhanelerinde muhafaza edilen basılmamış şirket arşivi.

KMŞ Giden Evrak Klasörü, cilt 1955, Beyoğlu – Tünel yazıhanelerinde muhafaza edilen basılmamış şirket arşivi.

Basılmış Kitap, Kitap Bölümü, Dergi Yazıları ve Makaleler

Canton, William. *A History of the British and Foreign Bible Society*, 2 Londra: John Murray, 1904.

Clogg, Richard. "Enlightening 'A Poor, Oppressed, and Darkened Nation': Some Early Activities of the BFBS in the Levant", *Sowing the Word: The Cultural Impact of the British and Foreign Bible Society, 1804 - 2004*. ed. Stephen Batalden. Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 2004.

Danacıoğlu, Esra. "Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Board Okulları ve Ermeniler". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3/10, 2000.

Dilek, Mehmet Sait. "İngiliz ve Amerikan Misyonerlerinin Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışındaki Rolü (1810-1878)". *Ermeni Araştırmaları / 43*, 2012.

Dwight, Henry Otis. *The Centennial History of the American Bible Society*. New York: The Macmillan Company. 1916.

Macar, Elçin. "Karadeniz'deki Protestan Rumlar ve Yunanistan'a Göçleri", *Geçmişten Günümüze Göç*, ed. Köse, Osman. 1/627-631. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

Tejirian, Eleanor H. - Simon, Reeva Spector, *Conflict, Conquest, and Conversion: Two Thousand Years of Christian Missions in the Middle East*. New York: Columbia University Press, 2012.

Thompson, Albert Edward. *A Century of Jewish Missions*. Chicago: Fleming H. Revell company, 1902.

Şirket Bültenleri

Eleventh Report of the BFBS, Londra: BFBS, 1915.

New Bible Society Agent, *The Orient*, İstanbul: Bible House of Constantinople, 1920, Cilt 7, No:44.

The Bible in the World Şirket Bülteni, Londra: BFBS, Haziran 1906.

The Bible in the World Şirket Bülteni, Londra: BFBS, Nisan 1908.

*A Chronological Look on the Activities of the Bible Societies
from the Ottoman Empire to the Present Day*

- The Bible in the World Şirket Bülteni, Londra: BFBS, Ekim 1908.
- The Bible in the World Şirket Bülteni, Londra: BFBS, Şubat 1909.
- The Bible in the World Şirket Bülteni, Londra: BFBS, Nisan 1915.
- The Bible in the World Şirket Bülteni, Londra: BFBS, Temmuz 1915.
- The Bible in the World Şirket Bülteni, Londra: BFBS, Nisan 1916.
- The Bible in the World Şirket Bülteni, Londra: BFBS, Kasım 1917.
- The Bible in the World Şirket Bülteni, Londra: BFBS, Mayıs 1920.
- The Bible in the World Şirket Bülteni, Londra: BFBS, Temmuz 1928.
- The Bible Society Monthly Reporter Şirket Bülteni, Londra: BFBS Temmuz 1897.
- The Bible Society Monthly Reporter Şirket Bülteni, Londra: BFBS, Mart 1899.
- The Bible Society Reporter Şirket Bülteni, Londra: BFBS, Temmuz 1903.

Online Kaynaklar

- Connaître la Verité, “Marie Jones et sa Bible”. Erişim tarihi: 22 Nisan 2020.
<http://www.connaitre-la-verite.com/mary-jones-bible/>
- İngiliz ve Ecnebi Kitabı Mukaddes Şirketi Resmî Web Sitesi “Our History”.
Erişim Tarihi: 20 Nisan 2020.
<https://www.biblesociety.org.uk/about-us/our-history/>
- Privatsky Bruce G., *Kitabı Mukaddes’in Türkçe Tercümelelerinin Tarihçesi, 16 - 21 yy. Bütün baskıların listesi, tarihsel açıklamalar ve araştırma önerileriyle, Çeviren Can Şakırgil. (PDF: Nisan 2014)*
Erişim Tarihi: 26 Haziran 2020
https://historyofturkishbible.files.wordpress.com/2015/07/tc3bcrkc3a7e-km-tarihi_version-s.pdf

Ekler

Resim 1:

*Yannis Kartalis (solda),
Makedonya bölgesinde
görevli seyyar Kitab-ı
Mukaddes satıcısı. 1912
yılında Rusçuk'taki satış
merkezinin sorumlusu
olmuştur. Sağ taraftaki
müşterisiyle konuşuyor.*

Resim 2:

*"The American Library"
tabelası ile Mardin'de hizmet
veren AKMŞ Satış Merkezi ve
müdürü. 1900'lerin başı.*

*A Chronological Look on the Activities of the Bible Societies
from the Ottoman Empire to the Present Day*

Resim 3: Anadolu köylerini dolaşan ve Karamanlıca Kitab-ı Mukaddes satan Gryadiadis ve köylüler.

Resim 4: Tünel Geçidi İş Hanı'nın altındaki satış noktası.
Kaynak: "The Bible in the World", Ağustos 1909.

*Kitab-ı Mukaddes Şirketlerinin Faaliyetlerine Osmanlı İmparatorluğu'ndan
Günümüze Kronolojik Bir Bakış*

Resim 5: 19. yüzyılın sonlarında bir seyyar Kitab-ı Mukaddes satıcısı. Çantasının üzerinde Ermenice harflerle Türkçe “Kitab-ı Mukaddes” yazmaktadır.

Resim 6: Karaköy’de eski gümrük binasının yakınında bulunan İEKMSŞ satış noktası. At arabasına yüklenmiş olan paketlerdeki kitaplar Atina ve Selanik’e gönderilmekte. Kaynak: “The Bible in the World”, Aralık 1926.

*A Chronological Look on the Activities of the Bible Societies
from the Ottoman Empire to the Present Day*

Resim 7:
*Konstantinniye
Kitab-ı
Mukaddes Evi.
Harper's Weekly
dergisinde
yayınlanmış bir
çizim.*

Resim 7:
*Gazete satıcısı
genç adam yeni
alfabeyi öğreten
posterleri
satıyor.
Kaynak: "The
Bible in the
Word", 1929
Şubat.*

Resim 8:

İEKMS'nin İstiklal Caddesi üzerindeki ikinci satış noktası.

Sol tarafta Mr. Leondiades, ortada satış görevlisi ve sağda teslimat görevlisi bulunmaktadır.

Kaynak: "The Bible in the World", Aralık 1926.

A Chronological Look on the Activities of the Bible Societies
from the Ottoman Empire to the Present Day

Resim 9: Okuma salonunun içi.

Kaynak: “The Bible in the World”, Aralık 1926.

<p>34 EMSALİSÜLEYMAN</p> <p>26 Rap korkusunda kavi itimat var; ve oğullarına melce olur.</p> <p>27 Rap korkusu hayat menbaıdır; adam onunla ölüm kementlerinden geri durur.</p> <p>28 Kavmin kesreti padişahın izzetidir; ve çhalinin eksilmesi hükümdarın zevaline sebep olur.</p> <p>29 Geç gazaplananın fehmi çoktur; amma çabuk gazaplanan hamakat eder.</p> <p>30 Halim kalp cesedin hayatıdır; fakat haset kemiklerin çürüklüğüdür.</p> <p>31 Fakire zulmeden Halikını tahkir eder; amma yoksula merhamet eden Onu tazim eder.</p> <p>32 Şerir kendi fıski sebebiyle tardolunur; lâkin sahibin velatında itimadı vardır.</p> <p>33 Anlayışlı adamın kalbinde hikmet kararlaşır; fakat ahmakların derununde olan malûm olur</p> <p>34 Salâh bir milleti yükseltir; amma günah kavma ardır.</p> <p>35 Padişah dirayetli kuldân râzı olur; lâkin hacil edene gazap eder.</p> <p style="text-align: center;">ON BEŞİNCİ BAP</p> <p>1 Mülayim cevap hiddeti teskin eder; lâkin sert söz gazabı tahrik eyler.</p> <p>2 Hikmet sahiplerinin lisanı ilmi hoş gösterir;</p>	<p>۳۴ امثال سلیمان .</p> <p>۲۶ رب فورقوستده قوی اعتقاد وار و اوغو قورمه ملحا اولور .</p> <p>۲۷ رب فورقوسی حیات منبدر آدم اونکی اولوم کندلریندن کبری دورور .</p> <p>۲۸ قوم کثرتی پادشاهک عزتیدر و الهالینک اکسیدیه سی حکمدارک روانه سب اولور .</p> <p>۲۹ کج عملداتک بهی چوقدر اما چابوق، صیلانان سمات ایدر</p> <p>۳۰ حاتم قنت حسدک حاتمیدر فقط حسد کیکلرک چوروککایدز .</p> <p>۳۱ فقیره ظلم ایدن حالمی عقبر ایدر اما یوقدوله مرحمت ایدن اوقی تعظیم ایدر .</p> <p>۳۲ شریر کندی فسی سببیه طرد اولوبور لکن صالحک وفاتنده اعتدای واردور</p> <p>۳۳ آکلایشلی آدمک قینده حکمت فر اولاشیر فقط آحمقلرک دروننده اولان معلوم اولور .</p> <p>۳۴ صلاح بزمنی یوکسه لیر اما کناه قومه عاردور .</p> <p>۳۵ پادشاه درایتلی قولدر راسی اولور لکن جیل ایدمه عصب ایدر</p> <p style="text-align: center;">اون بینجی باب</p> <p>۱ ملام جواب حدق لکن ایدر لکن سرت سور عصی تحریک ایلر .</p> <p>۲ حکمت صاحبزینک لسانی علمی حوش کوستریر لکن</p>
--	--

Resim 10: İki alfabeyle basılan Emsal-ı Süleyman bölümü.

Kaynak: “The Bible in the World”, 1929 Mart.

Resim 11: *Kitab-ı Mukaddes'in modern Ermeniceye tercümesinin 100. yılı olan 1953'te yapılan sergi. KMŞ Türkiye Müdürü Lyman MacCallum, Ermenice Kitab-ı Mukaddes'i Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun'a sunarken.*

Resim 12: *Kutsal Kitap'ın Modern Ermeniceye tercüme edilmişinin 100. yılı için 1953'te Aynalıçesme Ermeni Protestan Kilisesi'nde yapılan şükran ayini Ortada Lyman MacCallum, sağda eşi, solda ise kendisinden sonra KMŞ Türkiye müdürü olan asistanı Paul Herman Nilson.*

A Chronological Look on the Activities of the Bible Societies
from the Ottoman Empire to the Present Day

T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR

Tetkik Dairesi

Karar Sayısı

4

9046

KARARNAME

Arap harfleriyle türkçe tabedilmiş olan Meta ve Yuhanna İncillerinin yurda sokulmasının ve dağıtılmasının menedilmesi; Dahiliye Vekaletinin 8/5/1957 tarihli ve 42258-2/41381 sayılı yazısı üzerine, 5680 sayılı kanunun 31 inci maddesine göre, İcra Vekilleri Heyetince 22/ 5/1957 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

C. Bayraktar

Ehli :

146/26 16
92/26
01
18
030

Başvekil Devlet Vekili Devlet Vekili ve Millî M. V. V. Devlet Vekili Devlet Vekili
Adliye Vekili Millî Müdafas Vekili Dahiliye Vekili Hariciye Vekili Maliye Vekili
Maarif Vekili Nafia Vekili ve Hariciye V. V. İkt. ve Ticaret Vekili Süh. ve İc. Mus. Vekili Güm. ve İn. Vekili
Ziraat Vekili Münakim Vekili İşletmeler Vekili

Dosya No:
52-15
555

Resim 13: Arap harfleriyle Türkçe basılan İncillerin yurda sokulmasının yasaklanması ile ilgili Başbakanlık Kararnamesi

Kitab-ı Mukaddes Şirketlerinin Faaliyetlerine Osmanlı İmparatorluğu'ndan
Günümüze Kronolojik Bir Bakış

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
Emniyet Genel Müdürlüğü
Güvenlik Daire Başkanlığı

ANKARA

Sayı :Basın/B.2.
Ds:91116-1/85
Konu :Kitab-ı Mukaddes Hk.

429428 10.ARA85

İSTANBUL VALİLİĞİNE

İlgi: 29.6.1982 Gün ve 129120 sayılı genelgemiz.

İlgi genelgemizle Almanya'da Türkçe olarak basılan "KİTAB-I MUKADDES" adlı yayının Bakanlar Kurulunun 17.5.1982 Gün ve 8/4793 sayılı kararıyla yasaklandığı bildirilmiştir.

2950 sayılı kanunla değişik 5680 sayılı Basın Kanununun 31.maddesi-
a 3.fıkrasında "Yasaklanmış olmasına rağmen,bunları Türkiye'ye bilerek sokanlar,dağıtanlar veya bu gibi eserleri kısmen veya tamamen iktibas veya tercüme edenler,yayanlar,fiil başka bir suç oluştursa bile ayrıca üç aydan bir yıla kadar hapis ve ellibin liradan yüzbin liraya kadar ek para cezasına mahkum edilirler" hükmü getirilmiştir.

Buna göre,Kitab-ı Mukaddes Şirketi tarafından İliniz 489 İstiklal Caddesinde,Rota Ofset matbaasında Türkçe olarak basılan "KİTAB-I MUKADDES" adlı yayının yasal işlemler yapılmak üzere adli makamlara intikal ettirilmesini ve sonucundan Bakanlığımıza bilgi verilmesini rica ederim.

PAKAN EMRİYLE

Hamdi ARDALI
Genel Müdür Yardımcısı

9031

Ev. 314
V.Ş. Y.
12 Aralık 1985

160207
16/12/85

2402
17 12 85 1

Resim 14: KMSH tarafından basılan İncille ilgili yasal işlemler yürütülmesi hakkındaki İçişleri Bakanlığı yazısı

